

Doç. Dr. **Çotaev Zakir**, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi
<zakir.chotaev@manas.edu.kg>

Özet

Kırgız Cumhuriyeti'nin dış politikasında öteki büyük devletleri yanında bölgesel bir güç olan ve yakın etnik ve kültürel bağları bulunan Türkiye ile ilişkileri özel bir yere sahiptir. Kırgızistan'ın Türkiye ile ilişkilerinin değişik dönemlere bağlı olarak geliştiği görülmektedir. Bu ilişkiler ilk bağımsızlık yılları döneminden başlayarak 2001 yılındaki "11 Eylül olayları" ve Kırgızistan'ın "Nisan 2010 Devrimi" gibi işbu sürecin önemli dönüm noktalarını rastlamıştır. İşbu araştırma iki devlet arasındaki ilişkilerin gelişimini analiz yaparak Kırgızistan dış politikasındaki Türkiye'nin yeri ve temel işbirliği alanlarını belirlemeye çalışmaktadır. Çalışma çerçevesinde Kırgızistan ve Türkiye arasındaki ilişkiler iç ve dış ortamdan kaynaklanan sorunlara rağmen iki ülkenin ortak özellikleri ve karşılıklı menfaatler dolayısıyla kendi dinamiği korumaya devam ettiği iddia edilmektedir.

Anahtar sözcükleri: Kırgız dış politikası, Kırgızistan-Türkiye ilişkileri, Kırgızistan ile Türkiye arasındaki işbirliği alanları.

THE KYRGYZ FOREIGN POLICY: GENERAL VIEW TO THE RELATIONS WITH TURKEY

Chotaev Zakir, Ph.D., Associate Professor, Department of International Relations,
Kyrgyz-Turkish Manas University <zakir.chotaev@manas.edu.kg>

Abstract

The relations with Turkey takes an important place in the Kyrgyz foreign policy, which based on its influences as a regional power and the close ethnic and cultural ties between the countries. The relations between Kyrgyzstan and Turkey developed in different periods. They have started since the independence of Kyrgyzstan and had different periods after the events of "September 11th, 2001" and the "uprising of April 2010" in Kyrgyzstan. The research is aiming at analysis of the development of the relations between two states, determining the place of Turkey in the Kyrgyz foreign policy and main fields of their cooperation. The author argues that the relations between Kyrgyzstan and Turkey continue to maintain their own dynamics due to the common characteristics and mutual benefits of the two countries, despite the problems arising from their internal and external environment.

Keywords: Kyrgyz foreign policy, Kyrgyzstan-Turkey relations, fields of cooperation between Kyrgyzstan and Turkey.

ВНЕШНЯЯ ПОЛИТИКА КЫРГЫЗСТАНА: ОБЩИЙ ВЗГЛЯД НА ОТНОШЕНИЯ С ТУРЦИЕЙ

Чотаев Закир Дженишбекович, доктор философии (Ph.D.), доцент, кафедра Международных отношений Кыргызско-Турецкого университета «Манас» <zakir.chotaev@manas.edu.kg>

Аннотация

Рассматривая внешнюю политику Кыргызской Республики наряду с другими большими державами, можно выделить особую важность отношений с Турцией, основанных на общих этнических и культурных связях двух стран и особенностях влияния Анкары как важного регионального игрока. Отношения Кыргызстана и Турции развивались в рамках различных периодов. Они начались сразу после провозглашения независимости Кыргызстана и получили развитие после событий «11 сентября 2001 года» и революции в апреле 2010 года в Кыргызстане. Данное исследование направлено на анализ развития отношений между двумя странами, выявление места Турции во внешней политике Кыргызстана и основных сфер их взаимодействия. В рамках данной работы рассматривается утверждение о том, что несмотря на имеющиеся проблемы между двумя странами, связанные с внутренними и внешними факторами, динамика отношений между Кыргызстаном и Турцией будет сохраняться по причине преобладающих общих характеристик и взаимных интересов.

Ключевые слова: кыргызская внешняя политика, отношения между Кыргызстаном и Турцией, сферы кыргызско-турецкого сотрудничества.

КЫРГЫЗСТАНДЫН ТЫШКЫ САЯСАТЫНДА ТУРКИЯ МЕНЕН БАЙЛАНЫШТАРЫНА ЖАЛПЫ КӨЗ КАРАШ

Чотаев Закир Женишбекович, философия доктору (Ph.D.), доцент, эл аралык бөлүмү,
Кыргыз-Түрк Манас университети <zakir.chotaev@manas.edu.kg>

Кыскача мүнөздөмө

Кыргыз Республикасынын тышкы саясатында чоң өлкөлөрдүн катарында Кыргызстан менен орток этникалык жана маданияттык өзгөчөлүктөргө ээ жана регионалдык күч болгон Туркия менен мамилелери оорчундуу мааниге ээ. Кыргызстан жана Туркия ортосундагы мамилелер Кыргызстандын көз карандысыздыгыны алгандан баштап, “11 сентябрь 2001” жана “апрель 2010” сыяктуу окуялардан кийинки мезгилдерде өнүгүп келе жатат. Бул макалада эки өлкөнүн ортосундагы мамилелердин өнүгүсүн анализделип, Туркиянын Кыргызстандын тышкы саясатындагы оорду жана эки өлкөнүн негизги кызматташуу чөйрөлөрүн аныктоого багытталган. Изилдөөдө эки өлкөнүн ички жана тышкы чөйрөдөн чыккан көйгөйлөргө карабастан Кыргызстан менен Туркия ортосундагы мамилелердин динамикасы коргоолуп жаткандыгы айтылууда.

Негизги сөздөр: Кыргыз тышкы саясаты, Кыргызстан-Туркия мамилелери, Кыргыз-Түрк кызматташуу чөйрөлөрү.

Giriş

31 Ağustos 1991’de bağımsızlığı ilan eden Kırgızistan, artık Moskova direktiflerini uygulamak yerine iç ve dış politikalarını belirlenmesi bakımından tek başına sorumlu olup ülkede çağdaş ve demokratik bir düzeni kurma çabalarına girişmiştir. 1993’te Kırgız Cumhuriyeti adını alan bu yeni devlet [1] dış politika faaliyetlerini Kırgızistan’ın bağımsız ve egemen bir birim olarak uluslararası toplum tarafından tanınması, yabancı devletlerle ve uluslararası kuruluşlarla eşitlik temeline dayanarak işbirliği ilişkilerinin kurulması ve geliştirilmesine yönelmiştir.

Bir Orta Asya ülkesi olan Kırgızistan Rusya ile Avrupa, Arap-Müslüman, Fars ve Çin gibi dört kültürel uygarlığın birleşme noktasında bulunarak jeo-politik ve jeo-ekonomik açıdan kuzey ve güney, doğu ve batı bölgeler arasında bir bağlantı köprüsü niteliğini taşımaktadır. SSCB’nin dağılmasıyla ve Orta Asya’da güçler dağılımının değişmesiyle birlikte, bölgenin siyasi, kültürel ve iktisadi bakımdan dışa açılmış hale geldiği görünmektedir. Bu durum Kırgızistan’ın dış politika alanında yeni bağımsızlığı kazanan ve henüz güçlü olmayan bir devlet için ülke güvenliğinin pekiştirilmesi, iç kalkınma, gelişme ve demokratik toplumu yaratma niyetlerinin gerçekleştirilmesi için yeni olanak ve ortaklar yanında yeni tehlike ve tehditler de oluşturmuştur.

Kırgız Cumhuriyeti’nin dış politikasında öteki büyük devletleri yanında bölgesel bir güç olan ve yakın kültürel bağları bulunan Türkiye ile ilişkileri özel bir yere sahiptir. Türkiye Cumhuriyeti müslüman nüfusu barındıran bir ülke olmasıyla birlikte laik ve demokratik yönde gelişmeyi sağladığı nedeniyle Orta Asya devletleri için belirli bir örnek niteliğini taşımaktadır. Kırgız Cumhuriyeti’nin Türkiye ile tarihi, etnik ve kültürel bağlarının bulunması bu devletiyle çeşitli alanlarda işbirliği ilişkilerinin gelişmesine zemin oluşturmuştur. Kırgızistan’ın Türkiye ile ilişkilerinin değişik dönemlere bağlı olarak geliştiği görünmektedir. Bu ilişkiler ilk bağımsızlık yılları döneminden başlayarak 2001 yılındaki “11 Eylül olayları” ve Kırgızistan’ın 2010 devrimi gibi işbu sürecin önemli dönüm noktalarını rastlamıştır.

İşbu araştırma iki devlet arasındaki ilişkilerin gelişimini analiz yaparak Kırgızistan dış politikasındaki Türkiye’nin yeri ve temel işbirliği alanlarını belirlemeye çalışmaktadır. Çalışma çerçevesinde Kırgızistan ve Türkiye arasındaki ilişkiler iç ve dış ortamdan kaynaklanan sorunlara rağmen iki ülkenin ortak özellikleri ve karşılıklı menfaatler dolayısıyla kendi dinamiği korumaya devam ettiği iddia edilmektedir.

Kırgızistan'ın ilk Bağımsızlık Yılları.

Kırgızistan'ın siyasal bağımsızlığının kazanmasıyla Türkiye Cumhuriyeti ile değişik alanlarda samimi ilişkilerin başladığı görünmektedir. Bunun önemli bir olay Türkiye'nin 16 Aralık 1991'de Kırgızistan'ı tanıyan ilk yabancı devlet olmasıdır.

Ankara yönetimi diğer Türki Orta Asya ve Kafkas cumhuriyetleriyle olduğu gibi Kırgızistan ile eski akrabalık ve kültürel bağları canlandırmaya ve siyasi alanda işbirliği ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. O dönemde Türkiye Cumhurbaşkanı olan Turgut Özel'in geniş ufkuları kapsayan Türk ülkelerin bütünleşmesi amacını ilan etmesiyle birlikte uygulamada bu yönde ilk önemli adımların atıldığı görünmektedir. 1990'lı yıllarda Ankara yönetimi Türkiye'deki iktisadi bunalımın ortaya çıkması ve mali kaynakların darlığı nedeniyle anılan hedefe yönelik etkin yaklaşımın yürütülmemesine rağmen Orta Asya cumhuriyetleriyle siyasi ve kültürel alanlarda yakınlaşma ve iktisadi-ticari alanlarda pragmatik yaklaşıma dayanan önemli işbirliği faaliyetleri geliştirmeye başlamıştır [2].

Kırgızistan'ın diğer Orta Asya ve Kafkas ülkelerinde olduğu gibi zengin doğal kaynaklara sahip olmamasına rağmen Türkiye ile ticaret, küçük ve orta girişimcilik alanlarında ilişkileri gelişmekte. Mesela, pragmatik bir temeli oluşturan ve karşılıklı menfaati temsil eden iktisadi-ticari ilişkiler Türk şirketlerin Kırgızistan topraklarında önemli yatırımlara yol açmıştır. 1992-2001 yıllar döneminde Türk firmaların yatırımları \$350 milyon olarak hesaplarken ülkede toplam yabancı yatırımların yaklaşık %30'nu oluşturmaktaydı [3]. Bu rakamlar Kırgızistan'da küçük ve orta işletmeler alanında yabancı ülkelerin sağladığı yatırımlar bakımından başlangıçta birinci ve daha sonra ikinci yerini uzun dönem için belirlemiştir.

1992'den itibaren iki devlet arasında işbirliği ilişkileri kültür ve eğitim alanlarında da önemli gelişmeler göstermekteydi. Mesela, Türkiye Cumhuriyeti'nin Polis Akademisi, Kara Harp Okulu ve üniversitelerin değişik uzmanlık dallarında Kırgızistan kadrolarının hazırlanması yanında iki devlet arasında öğrenci değişimi çalışmaları da yapıldığı görünmektedir. Bunun dışında Kırgızistan topraklarında Türk Anadolu liseleri ve 1995'te iki devlet hükümetleri arasında imzalanan antlaşmanın sonucunda Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi açılmıştır.

Bu dönemde Türkiye ve Kırgızistan başkanları 1997 yılında "Ebedi Dostluk ve İşbirliği Anlaşması" imzalamışlar ve 1999 yılında iki ülke arasında "Türkiye ve Kırgızistan: Birlikte 21. Yüzyıla" bildirisi yayınlamıştır [4].

2001 Sonrası Kırgızistan-Türkiye İlişkilerinin Gelişme Ortamı

11 Eylül 2001 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri'nde meydana gelen terörist saldırıları sonucunda Washington yönetimi 'uluslararası terörizmle mücadele' kampanyası çerçevesinde Afganistan müdahalesi dolayısıyla Orta Asya cumhuriyetlerine yönelik daha aktif bir dış politikayı uygulamaya başlamıştır [5]. Kırgız Cumhuriyeti ABD'nin yaptığı çağrısı üzerinde antiterörist operasyonunu destekleyerek kendi topraklarında Afganistan müdahalesi için askeri hava üssünün yerleştirilmesine razı olmuştur. Bu gelişmeler Kırgızistan'ın Batı ülkelerle ve, özellikle, ABD ile ilişkilerinin değişik alanlarda artırılması ve yoğunlaşması olanağını sağlayarak dışa açılmaya yeni fırsatını getirmiştir. Bu bağlamda, Rusya yönetimi Kırgızistan ile güvenlik alanında iki ve çok taraflı işbirliği faaliyetleri yoğunlaştırarak ülkede 2003'te Kant şehrinde askeri hava üssünü yerleştirmiştir. Çin Halk Cumhuriyeti de 2001'den itibaren hem Şanghay İşbirliği Örgütü çerçevesinde hem de iki taraflı ilişkiler aracılığıyla Orta Asya cumhuriyetleriyle işbirliği faaliyetleri geliştirmeye çalışmaktadır [6]. Böylece, Kırgızistan 2001'den itibaren Orta Asya bölgesinde Büyük Devletlerin etkileri bakımından önemli bir rekabet alanına dönüşmüştür, ve bu durum devlet yönetimini Doğu ve Batı devletlere yönelik daha dikkatli ve dengeli bir dış politikaya zorlayarak onun 'çok taraflı' bir niteliğini kazandırmaya itmiştir.

2002'de Türkiye'de yapılan parlamento seçimleri sonucunda iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi ülkede siyasal istikrarlığı güçlendirip sosyo-ekonomik alanında önemli ilerlemenin sağlanmasıyla devletin dış politika alanında daha aktif ve etkili siyasetine yönelmiştir. Ak Parti döneminde yeni Başbakan olarak seçilen Tayyip Recep Erdoğan Türkiye'nin Avrupa Birliği yönünde

aktif bir dış politika yanında Orta Asya ve Kafkas ülkeleriyle de işbirliği ilişkilerini geliştirmeye başladığı görülmektedir.

NATO üyesi olan Türkiye 2001’de başlayan ABD’nin Afganistan’daki askeri müdahalesini destekleyip bu ülkede 2002’de Uluslararası Güvenlik Destekleme Gücü’nün (*ISAF*) komutanlığı üstlenmiştir. ABD’nin Anti-terörist kampanyası çerçevesinde Washington ve Ankara yönetimleri arasındaki işbirliği ilişkileri Türkiye’nin Orta Asya güvenliği ve, özellikle, ekstremizm ve teröristlere karşı mücadele alanında da aktif bir rol oynamasına yol açtı. Bu bağlamda Başbakan Erdoğan’ın 2003’te Taşkent ziyaretinde Türkiye’nin Özbekistan ile ilişkilerinin geliştirilmesi ve güvenlik alanında olası işbirliği faaliyetlerinin yapılabileceği de görüşülmüştür [7].

Anılan dönemde Kırgızistan ve Türkiye arasındaki ilişkilerin gelişmesi ve somut ortak projelerin yürütülmesi görülmektedir. Bu konuda, özellikle 2005’te Kırgızistan’da meydana gele ‘Lale Devrimi’ sonucunda iki ülke arasında sosyo-ekonomik ilişkiler yanında güvenlik alanında da işbirliği faaliyetler yoğunlaşmıştır. Kırgızistan’da devrim sonucunda iktidara gelen Bakiyev yönetimi birkaç yıl sonra artık kendi otoriter rejimin pekiştirilmesiyle uğraşmaya başladığı ve daha çok güvenlik alanıyla ilgilendiği görülmektedir. Böylece, bu dönemde Ankara ve Bişkek yönetimleri arasındaki ilişkiler büyük gelişme ve açılımlara sahne olamamıştır.

Kırgızistan’da ‘2010 Olaylar’ Sonrasında İki Ülke İlişkilerinde Gelişmeler

7 Nisan 2010’da Kırgızistan’da Bakiev’in baskıcı rejimine karşı meydana gelen halk ayaklanması devlet yönetiminde siyasal iktidarın değişmesine neden olmuştur. Kırgızistan’ın 2010’dan itibaren dış politikasının gelişmesinde büyük ortakları olan Rusya ve Amerika ile ilişkileri dışında diğer önemli yönler olarak Türkiye Cumhuriyeti ve Çin Halk Cumhuriyeti, Avrupa Birliği ülkeleri ve Uzak Doğu devletleriyle muameleleri belirtmek gerekiyor.

Anılan gelişmeler sonucunda yeni siyasal elitin iktidara gelmesiyle Kırgızistan’ın Türkiye ile ilişkileri önemli ölçüde yoğunlaşmaya başladığı görülmektedir. Bir yandan, Kırgızistan’ın demokratikleşme sürecinin gelişmesi ve parlamenter sistemine geçmesi, öte yandan da, Kırgız Cumhuriyeti’nin Başbakanı ve daha sonra Başkanı olan Almazbek Atambaev’in Türkiye ile yakınlık bağlarının bulunması iki devlet arasında yaratılan samimilik havası çerçevesinde işbirliği ve destekleme faaliyetlerini artırmıştır. Bu bağlamda, Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan’ın 2-3 Şubat 2011’de yaptığı Kırgızistan ziyareti Nisan 2010 olaylarından sonra yabancı devletlerden yapılan ilk yüksek düzeyde bir ziyaret olup ülkenin siyasal sürecine önemli bir destek niteliği taşımaktaydı. Bu ziyaret Kırgızistan ve Türkiye arasındaki ilişkilerine yeni bir ivme kazandırıp iki ülke arasında siyasal, iktisadi-ticari, kültürel ve eğitimsel alanlarda, ulaşım ve güvenlik konularında işbirliği faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır. Bu dönemde iki devlet arasındaki ilişkiler sık sık yapılan karşılıklı ziyaretlerle geliştirilip daha yüksek düzeye götürüldüğü görülmektedir. Mesela, Kırgızistan Cumhurbaşkanı Atambaev Türkiye’ye Ocak 2012’de resmi ziyareti ve Haziran 2013’de çalışma ziyareti yaparak Türkiye Başbakanı Erdoğan Nisan 2013’te Kırgızistan’a ikinci resmi ziyaretinde bulunmuştur. Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül 22 Ağustos 2012’de Kırgızistan’a yaptığı resmi ziyareti arifesinde “Veçerniy Bişkek” gazetesi verdiği demeçte o günkü iki devlet arasındaki ilişkileri “altın çağı” olarak değerlendirmiştir [8]. Nitekim, 2011 yılında iki ülke arasında imzalanan Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi (YDSK) Kurulmasına İlişkin Ortak Açıklama, bugünkü stratejik ortaklık ilişkilerine temel kurucu belgesi sayılmaktadır [9].

İki devlet arasında gelişen bu ilişkiler siyasal, askeri, sosyal, kültürel, eğitimsel ve iktisadi-ticari boyutlarda önemli ağırlığını göstererek 2016 yılına gelince samimilik ve dostluk, iç işleri karışmama ve karşılıklı menfaat esasında yürütülmektedir. 2015’ten itibaren Kırgızistan’ın önemli stratejik ortakları olan Rusya ile Türkiye arasındaki ilişkilerin Su-24 savaş uçağının düşürülmesi olayı nedeniyle bozulması Bişkek ve Ankara arasındaki münasabatlara yansımamıştır [10]. Bişkek yönetiminin iç ve dış ortamdan gelen bu olay ile ilgili dolaylı baskılara bakmaksızın 2015 yılında Türkiye yönetimi ile işbirliği ilişkilerin yoğunlaştığı görülmektedir. Bu dönemde, Rusya’nın ‘Su-24 savaş uçağı’ olayı dolayısıyla Bişkek üzerinde yaptığı ve Kırgızistan’ın Türkiye’ye yönelik yaklaşımı gözden geçirilmesi taleplerine Bişkek yönetiminin yanaşmadığı görünmekte. Ancak, 2016 yılında Cumhurbaşkanı Atambaev’in Rusya ziyareti sonucunda yaptığı basın açıklaması sırasında Rus

muhabirin sorusuna yanıt olarak Türkiye'nin Su-24 Rus uçağın düşürülmesi hata olduğunu belirtmiştir [11]. Öte yandan, Temmuz 2016 yılında Türkiye'de meydana gelen başarısız askeri darbe sırasında Kırgızistan Cumhurbaşkanı'nın Almazbek Atambaev'in Erdoğan yönetimini açıkça desteklediği de görülmektedir [12].

Bu dönemde doruğa yükselen Kırgızistan ve Türkiye arasındaki ilişkiler daha sonra ortaya çıkan belirli olumsuz gelişmeler sonucunda gerilediği görülmektedir. Kırgızistan bağımsızlığı ilanından itibaren iki ülke arasında gelişen ilişkiler 2010 sonrasında iki lider arasındaki kardeşlik muamelesine dayanarak yüksek düzeyine ulaşmıştır. Rusya'nın 'Su 24' uçağı Türkiye tarafından düşürülmesi olayı nedeniyle Bişkek yönetimine yaptığı baskısına rağmen Kırgızistan ve Türkiye arasında yakın ilişkiler devam etmekte, fakat 2016'dan itibaren FETÖ sorunu nedeniyle bozulmuş olmaktadır. Bişkek ve Ankara arasındaki ilişkilerinde soğutma Türkiye Dış İşleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun Temmuz 2016'da Alanya'da yaptığı açıklamasında Kırgızistan'ın FETÖ'ya karşı yaklaşımının değiştirilmesi gerektiği, yoksa Türkiye'nin Kırgızistan'a yaklaşımı değiştireceğini bildirmesiyle başlamıştır. Bu açıklamayı Kırgız Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı bir ultimatom olarak değerlendirerek Ankara yönetiminin Kırgızistan içişlerine karışmaması gerektiğini bildirmiştir [13]. Arkasında Cumhurbaşkanı Atambaev tarafından yapılan ve bazı değerlendirmelere göre, "gereksiz" olan aynı konudaki 'duygusal' açıklama iki ülke arasındaki ilişkilerde gerginlik yarattı. Daha sonra 2017'de Atambaev'in Türkiye'ye ve Cumhurbaşkanı Tayyip Erdoğan'a yönelik yaptığı olumlu açıklamalar oluşan durumu iyileştiremedi.

Bu dönem içerisinde önemli gelişmeler sağlayan Kırgızistan ve Türkiye arasındaki ilişkiler her ne kadar dönem sonunda kendi samimiyeti ve canlılığın kaybetmesine rağmen iki devlet arasındaki dostluk ve kardeşlik anlayışı, iki halk arasındaki akrabalık ve kültürel bağlar önemli seviyede devam etmekte ve ülkelerin karşılıklı güveni bozulmadan ortak projeler yürütüldüğü görülmektedir. Örnek olarak, iki ülke arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin yürütülmesi yanında Kırgızistan'da kurulmakta olan Kırgızistan-Türkiye Dostluk Hastanesi ve Bişkek'teki Merkezi Cami gibi projeler devam etmektedir.

Böylece, Atambaev döneminde Kırgızistan dış politikası alanında bazı konularda gösterilen sert yaklaşımı, devlet ortaklarına gerekli hassasiyetin olmaması nedenleriyle yaratılan sorunlar 2017'den itibaren iktidara gelen Kırgızistan Cumhurbaşkanı Sooronbai Jeenbekov'u beklemekteydi.

Son Döneminde Kırgızistan-Türkiye İlişkileri

-Sooronbai Jeenbekov Dönemi

Atambaev başkanlığının son döneminde Kırgızistan ve Türkiye arasında bozulan ilişkiler Sooronbai Jeenbekov'un iktidara gelmesiyle önemli öncülük yönü olarak belirlenmiştir. 9 Nisan 2018'de Kırgızistan Cumhurbaşkanı S. Jeenbekov resmi ziyaretiyle Türkiye'ye gitmiştir. Bu ziyaret çerçevesinde iki ülke arasında 6 uluslararası belgenin imzalanmasıyla, devlet başkanları Türkiye ve Kırgızistan arasındaki ilişkileri aktifleştirmeye yönelik kararlar almışlardır [14]. Bunun karşılığında Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan Kırgızistan'a resmi ziyareti 1-2 Eylül'de gerçekleştirmiştir. Ziyaret çerçevesinde Başkan T. Erdoğan Kırgızistan Cumhurbaşkanı S. Jeenbekov, Parlamento Başkanı D. Jumabekov ve Başbakanı M. Abılgaiev ile buluşarak Bişkek ve Ankara arasındaki ilişkilerin yeniden canlandırılması ve geliştirilmesi, Kırgızistan-Türkiye Hükümetler arası Komisyonunun çalıştırılması konuları yanında FETÖ sorununu da görüşmüş bulunmaktadır [15]. Bu bağlamda Kırgızistan yönetimi, daha önce Fethullah Gülen taraftarlarının kurduğu Sebad Okulu ve 'Atatürk – Alatoov Uluslararası Üniversitesi'nin 2017'den itibaren resmi adlarını değiştirip yönetim kurullarında ve kurucuları arasında K.C. Eğitim ve Bilim Bakanlığı'nın yer almasını sağlayarak bu eğitim kurumlarını kontrol altında aldığını bildirmiştir [15]. Böyle tedbirler her ne kadar Kazakistan'da da yapılmış olmasıyla birlikte Türkiye bakımından tamamen tatmin edici olduğu görünmemektedir. Bişkek yönetimi bu konuda Ankara'nın hassasiyetine dikkat vereceği ve gerekli tedbirleri alacağını teyid etmiş olmasıyla birlikte, iki devlet arasındaki ilişkilerin yeniden yüksek düzeye ulaşmasına niyetli olduğunu göstermektedir.

Jeenbekov döneminde Kırgızistan'da gerginleşmeye başlayan yeni ve eski devlet başkanları arasındaki çekişmeler Atambaev ve onun taraftarlarının hapse atılmasıyla sonuçlanıp ülkenin siyasal

istikrarsızlığı ve halkın hoşnutsuzluğuna neden olmuştur. 2019 yılının sonunda meydana gelen ve 2020'de Kırgızistan'da yayılan "COVID 19" Pandemi sonucunda devlet yönetiminin getirdiği değişik sınırlandırmaları ve gösterdiği düşük etkinliği ülkenin sosyo-ekonomik durumunu kötüleşmesine neden olmuştur. Ardında Ekim 2020'de yapılan parlamento seçimlerinde değişik ihlallerin bulunması ve falsifikasyonun uygulanması iddiaları sonucunda halk protestolarının ortaya çıkması Cumhurbaşkanı Jeenbekov'un istifasına neden olmuştur [16].

Çok uzun bir süre iktidarda kalmayan Başkan Jeenbekov'un Türkiye ile ilişkileri yeniden canlandırmış olması ve iki ülke arasında ortak işbirliği faaliyetlerine dikkat etmesine rağmen bu dönemde yeni büyük açılımları yapamadığı görülmektedir.

-Sadır Japarov Dönemi

5 Ekim 2020'de başlayan halkın protestoları isyana dönüşmesi sonucunda hapisten boşaltılan siyasi lider Sadır Japarov, taraftarlar desteğinde 14 Ekim 2020'de Kırgızistan Başbakanı olarak atanmış, ve 10 Ocak 2021'de yapılan Cumhurbaşkanlık seçimlerini kazanıp yeni Devlet Başkanı olmuştur. Sadır Japarov iktidara gelir gelmez ülkenin siyasal durumunu sağlamlaştırmak için Kırgızistan'ın dış ortaklarıyla ilişkileri kurmak ve yeni yönetime destek sağlamak amacıyla harekete geçmiştir. Bu konuda Japarov yönetimi öncülük olarak geleneksel stratejik ortakları ve komşu ülkeleriyle etkileşime önem vermiştir.

Jeenbekov döneminde Kırgızistan-Türkiye ilişkilerinin canlandırılmış olmasıyla birlikte büyük ilerlemeler gösteremediğinde yeni Devlet Başkanı olarak seçilen Sadır Caparov bu durumu değiştireceği niyetlerini açıkça göstermeye başlamıştır. Sadır Japarov'un iktidara gelmesiyle devletin dış politika alanında geleneksel ortakları arasında Türkiye ile ilişkileri belirli ölçüde yoğunlaştığı görülmektedir. Bunun önemli bir göstergesi Kırgızistan Dış İşleri Bakanı Ruslan Kazakbaev'in Kasım 2020'de yaptığı Türkiye ziyareti karşısında Türkiye Dış İşleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun Mart 2021'de yaptığı Kırgızistan ziyareti olmaktadır [17]. Ardından Türkiye Cumhurbaşkanı Tayyip Recep Erdoğan'ın daveti üzerinde Kırgızistan Başkanı Sadır Japarov 9-11 Haziran 2021'de Ankara ziyareti yaptığı görülmektedir. Yoğun gündemi bulunan işbu ziyaret sırasında iki devletin Başkanlar Zirvesi, Kırgızistan ve Türkiye arasında Stratejik İşbirliği Yüksek Kurulu'nun 5 toplantısı, Japarov'un Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Şentop ve Türk işadamlarla buluşmaları gibi toplantılar yapıp iki ülke arasında siyasi, askeri-teknik, ticari-ekonomik ve kültürel alanlarda ilişkilerin derinleşmesi ve gelişmesi görüşülmüştür [18]. Böylece, Bişkek yönetiminin Ankara'ya yönelik ilişkileri yoğunlaşma girişimleri Türkiye tarafından olumlu karşılanmasıyla ileride iki devlet arasındaki muamelelerde önemli gelişmeler ve yeni açılımların olacağı beklenmektedir. Nitekim, Kırgız yönetiminin Türkiye'nin hassas olduğu FETÖ sorusunda Ankara taleplerine yönelik olumlu adımlar atması, ve Türkiye yönetiminin Kırgız-Tajik çatışmasında Bişkek'e manevi ve maddi desteğin sağlanması iki ülke arasındaki ilişkilerin samimiyetini göstermektedir.

Bugünkü Kırgızistan-Türkiye İlişkilerinde Temel İşbirliği Alanları

29 yıllık dönemini tamamlayan Kırgızistan-Türkiye ilişkileri değişik aşamalardan geçerek stratejik ortaklığı düzeyine yükselmesiyle bugün kendi güncellik ve önemini korumaya devam etmektedir. İki devlet arasında siyasi ve kültürel alanda başlayan işbirliği ilişkileri zamanla eğitim, ticaret ve iktisad alanı yanında askeri güvenlik boyutlarında da büyük önem kazandığı görülmektedir. Böylece Kırgızistan'ın Türkiye ile işbirliği ilişkilerinin temel alanlarının özetlenmesi iki devlet arasındaki muamelelerin anlaşılmasında yarar vardır.

-Siyaset Alanı

İki ülke arasındaki ikili ilişkilerin içsel içeriği ve ruhunu yansıtan esas belgeler olarak 24 Ekim 1997 tarihinde imzalanan "Kırgız Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti'nin arasındaki Ebedi Dostluk" ve 1 Temmuz 1999 tarihindeki "Kırgızistan ve Türkiye: XXI yüzyıla beraber İşbirliği" andlaşmalar olmuştur. Kırgızistan ve Türkiye arasındaki ilişkiler 2011 yılında Stratejik İşbirliği Yüksek Kurulu'nun oluşturulmasıyla bugün kendi istikrarlılığını korumaktadır. Bunun yanında, iki devlet 2009'da kurulan Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (Türk Konseyi) çerçevesinde çok taraflı işbirliği yapmaktadır. Bu örgütün en yüksek yapısını temsil eden Türk Dili Konuşan

Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi Ekim 2018’de Kırgızistan’ın Çolpon-Ata şehrinde yapıldığı görünmektedir.

-Eğitim ve Kültür Alanlarında Sosyal İşbirliği

İki devlet arasındaki ilişkilerin en önemli işbirliği alanlarından biri kültür ve eğitim alanı olmaktadır. Kırgız Cumhuriyeti’nin Türkiye’deki Büyük Elçiliği verilerine göre, Türkiye’deki üniversitelerde 1500’den fazla Kırgız vatandaşı eğitim görmektedir. Bunların içerisinde 750’den fazla öğrenci T.C.: Hükümeti tarafından verilen Türkiye Burslusu olarak eğitim almaktadır [19]. Bunun dışında Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığına bağlı Diyanet İşleri Başkanlığı ve Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Vakfı tarafından verilen burslar kapsamında, Türkiye’deki üniversitelerin İlahiyat fakültesinde ve İmam Hatip liselerinde 200’den fazla Kırgız vatandaşı eğitim görmektedir. Türkiye ve Kırgızistan arasında eğitim alanında işbirliği faaliyetlerinin en önemli göstergesi 1995’te kurulan Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi olmaktadır. 2019-2020 Eğitim ve Öğretim yılı verilerine göre, Manas Üniversitesinde beş yüze yakın Türk vatandaşlar olmak üzere beş binden fazla öğrenci eğitim almaktadır.

İki ülke arasındaki kültürel alanda işbirliği faaliyetleri genel olarak iki taraflı ve çok taraflı temaslar çerçevesinde yürütülmektedir. Çok taraflı işbirliği faaliyetleri 1993’te kurulan TÜRKSOY çerçevesinde ve 2008’de yapılan Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi (TürkPA) ile ilgili anlaşmaya dayanarak sürdürülmektedir. 2014 yılından itibaren Kırgızistan girişimiyle ve Türkiye’nin desteğiyle Kırgızistan’da her iki yılda bir “Dünya Göçebe Oyunları” gerçekleştirilmektedir. 2022 yılında IV Dünya Göçebe Oyunları Türkiye’de yapılacaktır [20]. TÜRKSOY ile işbirliği çerçevesinde 20 Nisan 2019 tarihinde Oş şehrinde “Oş - Türk Dünyasının Kültür Merkezi” yılın açılışı Kırgız Cumhurbaşkanı Sooronbay Ceenbekov ve 20 Türkçe konuşan ülkenin delegasyonları katılımıyla yapılmıştır. Kırgız Cumhuriyeti’nin Türkiye’deki Büyükelçiliği, TÜRKSOY ile işbirliğinde Süymönkul Çokmorov’un 80. yıldönümü, Tattıbübü Tursunbayeva’nın 75. yıldönümü, Çolponbek Bazarbayev 70. yıldönümü münasebetiyle etkinlikler düzenlemiştir [20].

-Ekonomik ve Ticari İşbirliği

Kırgızistan bağımsızlığının kazanmasından beri Türkiye bu ülkenin önemli bir ticari ve ekonomik ortağı olmaktadır. İlk ticari ilişkiler bavul ticareti aracılığıyla başlayarak daha sonra Türk iş adamlarının yatırımlar yapması, ortak işletmelerin kurulmasını kapsayan özel girişimcilik faaliyetlerine ve devletler arasındaki iktisadi projelerin uygulanmasına kadar gelişmiştir.

Karşılıklı manfaata dayanan ve pragmatik alanı olan iki ülke arasındaki ticaret ilişkileri zamanla gelişmekte olup 2016 yılı geldiğinde hacmi bakımından 459,4 milyon Amerikan dolara (USD) ulaşmıştır. Kırgızistan’ın Türkiye’deki Büyükelçilik verilerine göre, Kırgızistan ile Türkiye arasındaki ticaret hacmi 2017 yılında 534,1 milyon, 2018 yılında 455,9 milyon, 2019 yılında 519,2 milyon USD oluşturdu. 2020 yılında iki ülke arasında alım satım ticareti - 507,5 milyon USD’dir. Bunun içerisinde ihracat - 91,1 milyon ve ithalat ise - 416,4 milyon Amerikan doları olarak gerçekleşti [21]. 2018’de yapılan Kırgız Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti cumhurbaşkanları toplantısında iki ülke arasındaki ticaret hacmini 1 milyar Amerikan dolara yükseltmeyi hedeflenmiştir.

Kırgızistan ve Türkiye hükümetleri arasında ortak ticaret faaliyetleri çerçevesinde Ekonomik İşbirliği Komisyonu ticari ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi alanında önemli bir rol oynamaktadır. 21-22 Kasım 2019 tarihlerinde Hükümetlerarası Karma Ekonomik Komisyonu’nun 9. toplantısı gerçekleştirildi ve sonuç olarak Kırgızistan-Türkiye işbirliğinin geliştirilmesi için bir Eylem Planı kabul edilmiştir. Bunun dışında iki ülke arasındaki işbirliği faaliyetler çerçevesinde Kırgızistan-Türkiye İş Adamlar Derneği (KITİAD) çalışmakta ve periyodik olarak Kırgız-Türk İş Forumu oluşturulmaktadır.

İki ülke arasındaki teknik ve ekonomik işbirliği faaliyetlerinde Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı’nın (TİKA) önemli bir yere sahiptir. Kırgızistan’da TİKA’nın yardımıyla çeşitli projeler hayata geçirildiği görünmektedir.

-Sağlık Alanı

2010’dan sonra Kırgızistan ve Türkiye arasındaki ilişkilerde sağlık alanındaki işbirliği faaliyetler giderek yoğunlaşmaya başlamıştır. Daha önce bu alanda işbirliği faaliyetleri iki ülke vatandaşlarının karşılıklı olarak Tıp fakültelerinde eğitimi ve özel girişimcilik konularından ibaret olmaktadır. Son

yıllar içerisinde sağlık alanında yapılan işbirliği faaliyetler sonucunda Bişkek'te Kırgız-Türk Dostluk Hastanesi kurulmuştur. Kuruluşu 2018'de tamamlanan bu tesis resmi açılışından önce Kırgızistan'da COVID-19 koronavirüs ile mücadelede kullanılmak üzere Kırgız Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı'na devredilmiştir. Bugüne gelince iki ülke hükümetlerinin 2018'de imzalanan Kırgız-Türk Dostluk Hastanesinin kuruluşu ile ilgili andlaşma her iki devlet onayından geçmiştir [22]. Bunun yanında, iki taraf arasında varılan anlaşmalara göre, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesinde Tıp Fakültesinin açılması planları da bulunmaktadır.

Sağlık alanında işbirliği faaliyetleri çerçevesinde 2014 yılında Kırgız Cumhuriyeti Hükümeti ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti arasındaki yapılan anlaşma ve 2019'da Ek Protokol uyarınca [23], Türkiye Cumhuriyeti'nin sağlık kurumlarında, hastanelerinde her yıl 150 Kırgız vatandaşına ücretsiz tedavi görme kontenjanı sağlanmıştır.

-Askeri Güvenlik Alanında İşbirliği

Kırgızistan ve Türkiye arasında askeri alanda işbirliği faaliyetler 1990'lı yıllara dayanarak Kırgızistan vatandaşlarının Türkiye'deki Kara Harp okullarında askeri eğitim görme olanaklarını sağlamaktaydı. İki devlet arasında askeri-teknik alanında işbirliği ilişkilerin 2000 yılından itibaren yoğunlaşmaya başlamıştır. 1999 ve 2000 yılında Kırgızistan'da meydana gelen Batken'deki teröristlerle çatışma olayları bu işbirliği ilişkilerinin gelişmesine önemli bir nedenlerden biri olup bunun sonucunda 2000'de iki ülke arasında Eğitim, Bilim ve Teknik Alanında Askeri İşbirliği ile ilgili hükümetler arasındaki anlaşma imzalandı [24]. Bu dönemde yoğunlaşmaya başlayan askeri ve teknik alanda işbirliği ilişkileri askeri eğitim, ortak askeri tatbikatlar, Türkiye'den Kırgızistan'a askeri teçhizat ve malzemelerin yanında bazı askeri araç ve silahların sağlanması gibi faaliyetleri içermektedir.

Son dönemde 2018'de Kırgızistan ve Türkiye askeri yönetimleri arasında yapılan görüşmeler sonucunda iki devlet arasındaki askeri alanda işbirliği faaliyetleri genişletileceği üzerinde anlaşmışlardır [25]. Askeri-teknik işbirliği çerçevesinde Kasım 2020'de Türkiye Büyük Elçisi Cengiz Kamil Fırat Kırgız Cumhuriyeti Genel Kurmaylık Başkanı Taalaybek Omuraliyev ile buluşarak Türkiye'den gelen askeri malzemeleri teslim etmiştir [26].

Ayrıca, iki devletin Dış İşleri bakanları 2020'de Ankara'da yaptığı Ortak Açıklama'da Kırgızistan ve Türkiye arasındaki askeri alanda işbirliği ilişkilerini teyid ederek "iki ülke arasındaki askeri eğitim, savunma sanayii ve güvenlik işbirliğinin gerekli hukuki zemin oluşturularak ileri bir düzeye ulaştırılmasına ve iki ülke ilgili kurumları arasında askeri eğitim ve güvenlik konusunda ortak bir anlayış geliştirilmesine yönelik çalışmalar yürütmek konusunda anlaşmış" bildirmişler [27].

Sonuç ve Değerlendirme

Kırgızistan ve Türkiye arasında ilişkilerin tarihsel gidişatında ortaya çıkan değişik aşama ve dönemler iki ülke arasındaki muamelelerin dostluk ve kardeşlik nitelikleri yanında stratejik ortaklık düzeyine kadar yükseldiği görünmektedir. Kırgızistan'ın ilk bağımsızlık yıllarında aktif bir şekilde gelişmeye başlayan Türkiye ile ilişkileri önemli bir düzeye ulaşmıştır, 2005'ten itibaren iki ülke arasındaki işbirliği faaliyetleri güvenlik alanına da yayılmıştır, fakat büyük açılımlar daha çok 2010 sonrası dönemde gerçekleştirilmiş bulunmaktadır. Kırgızistan Cumhurbaşkanı Almazbek Atambaev'in büyük önem verdiği Türkiye ile ilişkileri samimiyet ve karşılıklı menfaat ilkelerine dayanarak stratejik ortaklık niteliğinde olan en yüksek düzeye ulaştığı görünmektedir. Ancak iki devlet arasındaki ilişkiler ülkelerin iç ve dış ortamlardan kaynaklanan sorunların etkisiyle bozulmasından uzak kalamamıştır. 2017'de iktidara gelen Sooronbay Jeenbekov daha önce iki ülke arasında gerilemeye başlayan ilişkileri yeniden canlandırmaya önem vermiştir, fakat uzun dönem iktidarda bulunmadığı nedeniyle iki devlet arasındaki ilişkilerde büyük açılımlar yapamadığı görünmektedir. Öte yandan da, Jeenbekov döneminde devlet yönetimi iç politika alanında siyasal muhalifeti ile uğraşırken kendi etkinliği kaybetmiş, dış politika alanında ise hoşgörü yaklaşımı sayesinde veya bazı tavizlerin verilmesi nedeniyle genel olarak yabancı devletleriyle ilişkileri iyileştirebilmiştir. Ekim 2020'deki Kırgızistan'da ortaya çıkan olaylardan sonra iktidara gelen Sadır Japarov devletin dış politikası alanında yeni girişimler sağlayarak Türkiye ile ilişkilere büyük önem

vermeye başlamıştır. Yeni devlet yönetimi Kırgızistan'ın geleneksel stratejik ortakları ve komşu devletleri ile etkileşimi başlarken Türkiye'nin bu süreçte önemli yeri olduğunu teyid etmiştir.

Sonuç olarak, Kırgızistan'ın bağımsızlık kazanmasından itibaren gelişmekte olan Türkiye ile ilişkilerin 2010'dan sonra stratejik ortaklık gibi yüksek seviyeye ulaşmasıyla iki devlet yönetimi ortaya çıkan sorunlara bakmadan dost ilişkileri yeniden canlandırıp yüksek düzeyde tutma niyetlerini göstermektedir. İki devlet arasındaki ilişkiler ortak kültürel ve toplumsal özellikleri yanında değişik işbirliği alanlarında yapılan ortak faaliyetler ve karşılıklı çıkarlara dayandığı görünmektedir. Böylece, iç dinamiği dolayısıyla Kırgızistan'da iktidara gelen her yeni siyasal yönetim Türkiye ile ilişkilere önem göstermeye çalıştığında Ankara yönetiminin de hoşgörü yaklaşımıyla karşılanmış bulunmaktadır. Bugünkü Sadır Japarov yönetimi, 1 seneyi geçmeyen kısa bir dönem içinde Türkiye ile ilişkiler çerçevesinde yoğun temaslarda bulunarak ileride de önemli açılım ve ilerleme sağlayabileceği beklenmektedir.

Kaynakça

1. Kırgızistan devletinin resmi adı 1991'de bağımsızlığı kazandığında Kırgızistan Cumhuriyeti olarak belirlendi, fakat 1993'te ilk Anayasası'nın kabul edilmesiyle Kırgız Cumhuriyeti olarak değiştirildi.

2. Chotaev, Z. The Turkish Factor in the Evolution of the Central Asian Republics // Central Asia and Caucasus. – 2003. – No 2. – P. 73-81.

3. Toktomuşev, K. Vneşnyaya politika nezavisimogo Kırgızstana (Bağımsız Kırgızistan'ın Dış Politikası). – Bişkek, 2001. – S. 115.

4. Türkiye-Kırgızistan Siyasi İlişkileri // T.C. Dış İşleri Bakanlığı. – <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-kirgizistan-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, erişim tarihi: 15.04.2021.

5. Chotaev, Z. The Great Powers in Central Asia: Policies of the US and Russia // NATO, Afghanistan and Central Asia: NATO's Role in Regional Security since 9/11 / Edited by Oktay F. Tanrisever. – Amsterdam: IOS Press, 2013. – P. 146-147.

6. Chotaev, Z. Eski Sovyet Topraklarında Şiddet ve Şiddete Karşı Kuvvet Kullanma Politikalarının Uluslararası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi (Orta Asya ve Kafkaslar Örneği)", (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı). – Ankara, 2006. – S. 257-261.

7. Turkey's Potentiality in the Strengthening the Security of Central Asian States // Central Asia and Caucasus. – 2004. – No 4. – P. 157-159.

8. Prezident Turtsii Abdullah Gul: bizim ilişkilerimizin altın çağı // "Veçerniy Bişkek" Gazetesi. – 22.08.2012. – http://www.vb.kg/doc/197419_prezident_tyrcii_abdylla_gul:_zolotoy_vek_nashih_otnosheniy.html, erişim tarihi: 30.04.2014.

9. Türkiye-Kırgızistan Siyasi İlişkileri // T.C. Dış İşleri Bakanlığı. – <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-kirgizistan-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, erişim tarihi: 15.04.2021.

10. "24" İnformasyon Ajansı Haberleri. – 30.12.2016. – http://24.kg/vlast/25635_turetskie_smi_iskazili_slova_prezidenta_kyirgyizstana_otnositelno_rossiysko-turetskih_otnosheniy/, erişim tarihi: 15.08.2021.

11. Atambaev şçitayet nepravilnim, çto Turtsıya sbila rossiyskiy samolet (Atambaev Türkiye'nin rus uçağı düşürmesi hata olduğunu düşünmektedir) // "Azattyk" Radiyosu. – 24.12.2015. – <https://rus.azattyk.org/a/27446363.html>; erişim tarihi: 14.07.2019.

12. Prezident Almazbek Atambayev vırazil podderjku zakonnim vlastyam Turtsıyi i prizval k skoreişemu vosstanovleniyu mira, zakonnosti i poryadka v drujestvennoi strane (Başkan Almazbek Atambaev'in Türkiye'nin meşru iktidarına desteği bildirip dost ülkede barış, yasalığı ve düzenin yeniden sağlanmasına çağırdı) // K.C. Başkanın Resmi Bildirisi. – 16.07.2016. – http://www.president.kg/ru/novosti/8117_prezident_almazbek_atambaev_vyirazil_podderjku_zako

nnyim_vlastyam_turtsii_i_prizval_k_skoreyschemu_vosstanovleniyu_mira_zakonnosti_i_poryadka_v_drujestvennoy_strane/, erişim tarihi: 25.09.2017.

13. MİD Kırgızstana otvetil na ultimatum turetskogo ministra (Kırgızistan Dış İşleri Bakanlığı Türkiye Bakanı'nın ultiyatuma yanıt verdi) // “*Veçerniy Bişkek*” *Gazetesi*. – 25.07.2016. – https://www.vb.kg/doc/343995_mid_kyrgyzstana_otvetil_na_yltimatym_tyreckogo_ministra.html, erişim tarihi: 14.07.2019.

14. Glava gosudarstva nahoditsa v Turtsiyı s ofitsialnim vizitom (Devlet Başkanı Türkiye’de resmi ziyaretiyle bulunmaktadır) // “Sputnik” İnfomasyon Ajansı. – 09.04.2018. – <https://ru.sputnik.kg/politics/20180409/1038586040/zhehehnbekov-vizit-turciya-dokumenty.html>, erişim tarihi: 20.07.2019.

15. Vizit Recepta Erdogana v Kırgızstan. O çem govorili liderı dvuh stran (Recep Erdoğan’ın Kırgızistan ziyareti. İki  lke liderleri neler konuşmuşlar) // “24.kg” infomasyon Ajansı. – 01.09.2018. – https://24.kg/vlast/94857_vizit_redjepa_erdogana_vkyrgyzstan_ochem_razgovarivali_lideryi_dvu_h_stran/, erişim tarihi: 20.07.2019.

16. V Kırgızstane posle besporyadkov otmeneni rezultatı vıborov, smenilsa premyer (Kırgızistan’da çatışmalardan sonra seçim sonuçları iptal edildi, başbakan değışti) // BBC News. – 2020. – 6 Ekim. – <https://www.bbc.com/russian/news-54433271>, erişim tarihi: 03.08.2021; Parlament prinyal otstavku prezidenta (Parlament Cumhurbaşkanı’nın istifasını kabul etti, Japarov Başkan Vekili oldu) // “KLOOP” Bilgi Ajansı. – 2020. – 16 Ekim. – <https://kloop.kg/blog/2020/10/16/live-parlament-sobiraetsya-na-vneocherednoe-zasedanie-kotoromu-predshestvovala-otstavku-prezidenta/>, erişim tarihi: 03.08.2021.

17. V Bişkeke prohodyat peregovory glav MID Kırgızstana i Turtsiyi (Bişkek’te Kırgızistan ve Türkiye DİB başkanlarının görüşmeleri yapılmaktadır) // “Kabar” Bilgi Ajansı. – 10.03.2021. – <http://kabar.kg/news/v-bishkeke-prokhodia-peregovory-glav-mid-kyrgyzstana-i-turtcii-foto/>, erişim tarihi: 11.08.2021.

18. Perviy vizit Sadıra Japarova v Turtsiyu. O çyom govorili glavı gosudarstv (Sadır Japarov’un Türkiye’ye ilk ziyareti. Devlet başkanları ne hakkında görüşmüş) // “Kabar” Bilgi Ajansı. – 10.06.2021. – <http://kabar.kg/news/pervyi-vizit-sadyra-zhaparova-v-turtciiu-o-chem-govorili-glavy-gosudarstv/>, erişim tarihi: 11.08.2021.

19. Kültürel ve Sosyal İşbirliği // Kırgız Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği. – <https://mfa.gov.kg/tr/dm/posolstvo-kyrgyzskoy-respubliki-v-tureckoy-respublike/--uslugi/kulturno-gumanitarnoe-sotrudnichestvo/-5e1edf995ed2f>, erişim tarihi: 15.04.2021.

20. 4 Vsemirniye igrı koçevnikov pereneseni na 2022 god (4 Dünya Göçebe Oyunları 2022 yılına aktarıldı) // “Akipress” Bilgi Ajansı. – 09.04.2021. – <https://sport.akipress.org/news:1693620?from=portal&place=last&b=1>, erişim tarihi: 15.04.2021.

21. Ticaret ve Ekonomik İşbirliği // Kırgız Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği. – <https://mfa.gov.kg/tr/dm/posolstvo-kyrgyzskoy-respubliki-v-tureckoy-respublike/-5df08ea205f69>, erişim tarihi: 15.04.2021.

22. K.C. Dış İşleri Bakanlığı. – 11.02.2021, –<https://mfa.gov.kg/ru/osnovnoe-menyu/press-sluzhba/novosti/ratificirovano-soglashenie-po-bishkekской-gosudarstvennoy-bolnice-kyrgyzskotureckoy-druzhby>, erişim tarihi: 15.04.2021.

23. K.C. Adalet Bakanlığı. – <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/96970>, erişim tarihi: 15.04.2021.

24. K.C. Adalet Bakanlığı. – <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/17038>, erişim tarihi: 16.04.2021.

25. Bişkek i Ankara dogovorilis o boennom sotrudničestve // Central Asia News. – 04.09.2018. – <https://centralasia.news/1512-bishkek-i-ankara-dogovorilis-o-voennom-sotrudnichestve.html>, erişim tarihi: 16.04.2021.

26. Kırgızstan nameren rassıryat voyennoye sotrudničestvo s Turtsiyei (Kırgızistan Türkiye ile askeri işbirliğin genişletmesini amaçlamakta) // KTMÜ Haberleri. – 04.10.2020. –

<https://manas.news/kyrgyzstan/kyrgyzstan-nameren-rasshirjat-voennoe-sotrudnichestvo-s-turciej/>,
erişim tarihi: 16.04.2021.

27. Türkiye Cumhuriyeti ile Kırgız Cumhuriyeti Dışışleri Bakanları Ortak Açıklaması (Ankara, 10 Kasım 2020) // T.C. Dış İşleri Bakanlığı. – [https://www.mfa.gov.tr/turkiye-cumhuriyeti-ile-kirgiz-cumhuriyeti-disisleri-bakanlari--ortak-aciklamasi-\(ankara-10-kasim-2020\).tr.mfa](https://www.mfa.gov.tr/turkiye-cumhuriyeti-ile-kirgiz-cumhuriyeti-disisleri-bakanlari--ortak-aciklamasi-(ankara-10-kasim-2020).tr.mfa), erişim tarihi: 16.04.2021.